

Bodhsandhya
12th Edition
March, 2011

পঞ্চদশ বর্ষ
দাদশ সংখ্যা
মার্চ ২০১১
এস -৪৩৯, গ্রেটার কৈলাশ
পার্ট টু, নিউ দিল্লী - ১১০০৮৮

বৃক্ষসংকলন

পঞ্চদশ বর্ষ

মুদ্রাক্ষর বিন্যাস, মুদ্রণ
রমা চক্রবর্তী
ডি-৬৩০, চিত্তরঞ্জন পার্ক, নিউ দিল্লী-১১০০১৯
ফোন : ৮১৬০৩৯৯৬ / ৯২১৩১৩৪৪৮৭

ଫ୍ଲ୍ୟାଶ ବ୍ୟାକ

ତନୁକା ଭୌମିକ ଏନ୍ଦ

ଇଚ୍ଛେ କରଛେ ନା ସେତେ କିନ୍ତୁ ମା-ବାବାର କଥା ଫେଲାଓ ଯାଇ ନା । ଅଗତ୍ୟା..... ଭାବଲେଶହୀନ ମୁଖ ନିଯେ ସାଜଗୋଜ ସାରେ ଅପର୍ଣ୍ଣ । ଦୁଇ ଭୂରୁର ମାଝଖାନେ ଲାଲ ଟିପ ଲାଗାତେ ଲାଗାତେ ଭାବେ, 'ଆମାର ଡିସିଶନ ତୋ ହେଁସି ଆଛେ । ସମସ୍ତ କ'ରେ ବିଯେ ? କଷଣେ ନା । ଅଜାନା ଅଚେନା ଏକଟା ମାନୁଷେର ସଙ୍ଗେ ଥାକା....' ଆର ଭେବେ ଉଠିତେ ପାରେ ନା ।

ସୁସଜ୍ଜିତ ବସାର ଘରେ ବାବା-ମା ଅତିଥିଦେର ଆପ୍ଯାଯଣେ ବ୍ୟକ୍ତ । ବେଶ କିଛୁକୁଣ ଲେଗେ ଯାଇ ଚୋଥ ତୁଳେ ପାତ୍ରେର ଦିକେ ତାକାତେ । ତାକାତେଇ ସର-ସୋଫା-ଚେଯାର-ଟେବିଲ ସବ ଉଧାଓ । — ଏକଟା ବାସସ୍ଟାବ୍ । ବାସେର ସୀଟେ ପାଶାପାଶ ଦୁଇ କିଶୋର-କିଶୋରୀ ଗଞ୍ଜେ ମଶଙ୍ଗଳ, ଚୋଥେ ମୁହଁତାର ଛୋଇଓଯା । ଅପର୍ଣ୍ଣର ଚୋଥ ଭିଜେ ଆସେ । ଅଚେନା ମାନୁଷ ଏତ ଚେନାଓ ହତେ ପାରେ ? — □

ବଡ଼ ଏକା ଦୀପା ଘୋଷ

ବଲ ହରି ହରି ବୋଲ ଆଓୟାଜ ଉଠିଛେ ସମସ୍ତରେ । ବିଭାବତୀ ଦେବୀର ମୃତ ଶରୀରଟା ବ'ଯେ ନିଯେ ବଞ୍ଚିର ଛେଲେଗୁଲୋ ଦୌଡ଼ୋଛେ, ଲେକ ରୋଡ଼େର ବାଢ଼ି ଥେକେ ବେରିଯେ ଶଶାନେର ଦିକେ ଚଲେଛେ । ଟାଲିର ନାଲାର ପାଶେର ସର ନୋଂରା ଗଲି ଡିଙ୍ଗିଯେ ଚଲେଛେ ତାରା । ତାର ଆସ୍ଟାଓ ଛୁଟିଛେ ଓଇ ଛେଲେଗୁଲୋର ସଙ୍ଗେ, ତିନି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀରେ ଦେଖିତେ ଥାକେନ ନିଜେକେ । ଆଜ ତିନି ବଡ଼ ଏକା ।

ବିଭାବତୀ ଗଞ୍ଜୁଲୀ — ଜାତେ ବ୍ରାନ୍ଦାଗ ପାତେ ବ୍ରାନ୍ଦାଗ । ଶାଶ୍ଵତୀର କାହେ ଶୁନେଛିଲେନ ଅବ୍ରାନ୍ଦାଗେର ଛୋଇଯ ଜାତ ଯାଇ, ସଙ୍ଗେ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ଥେକେଓ ବନ୍ଧିତ ହୁଏ । ସେଇ ଥେକେ ବିଭାବତୀ ଅବ୍ରାନ୍ଦାଗେର ଛୋଇଯ ମାଡ଼ାତେନ ନା । କିନ୍ତୁ ତବୁ ତାର କପାଳେ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ ହଲ ନା । ପରପର ଚାର ଚାରଟି କଲ୍ୟା ତାର ଏବଂ ଚାରଜନେଇ ତାର ମେହ ଥେକେ ଚିରକାଳେର ଜନ୍ୟ ବନ୍ଧିତ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ତାର ସଙ୍ଗ ଛାଡ଼େ ନା । ଘଟନାଚକ୍ରେ ଚାର କଲ୍ୟାଇ ଅବ୍ରାନ୍ଦାଗ ପରିବାରେ ବିବାହ କରେ । ବିଭାବତୀ ତାଦେର ତ୍ୟାଜ୍ୟକଲ୍ୟା କ'ରେ ଏକଳା ଜୀବନ ବେଛେ ନେନ । ବସନ୍ତକାଳେ ମେଯେରା ସାହାଯ୍ୟେର ହାତ ବାଡ଼ାତେ ଚାଇଲେଓ ତାର ଦନ୍ତ ତାର ଔନ୍ଦତ୍ୟ ତାକେ ବାଧା ଦେଇ । ମୃତ୍ୟୁକାଳେ ପାଡ଼ାର ଧୋପାର ଛେଲେଟାଇ ତାର ମୁଖେ ଶୈଖ ଜଳ ଦେଇ । ବଞ୍ଚିର ଅବ୍ରାନ୍ଦାଗ ଛେଲେ ଛୋକରାଇ ତାର ଶୈଖକୃତ୍ୟ କରେ ।

ତିନି ସାରା ଜୀବନ ନୀଚୁ ଜାତେର ସ୍ପର୍ଶ ନେନନି ତାଇ ତିନି ଓପରେ ଓଠାର ଜନ୍ୟ ଓପରେର ଦିକେ ଦୁଇ ପା ବାଡ଼ିଯେ ଦେଇ । କିନ୍ତୁ ଦେଖେନ — ନୀଚେର ଦିକେ ଥେକେ ଅନେକଗୁଲୋ କାଳୋ ହାତ ତାର ଦିକେ ଏଗିଯେ ଆସିଛେ, ତାକେ ଆହୁନ ଜାନାଛେ । — □

ରିଜାର୍ଡେଶନ

ତନୁକା ଭୌମିକ ଏନ୍ଦ

‘କିରେ, ଭର୍ତ୍ତିର କିଛୁ ହଲ ?’ ଦିଦାର ଉଦ୍‌ଘପ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନ ।

‘ଫାର୍ସ୍ଟ ଲିସ୍ଟେ ତୋ ନାମ ନେଇ ।’ ସୁମନା ମିଯୋନୋ ଗଲାଯ ଜୀବାବ ଦେଇ ।

‘ଏଥନ ନା ହ୍ୟ, ସେକେଣ୍ଡ ଲିସ୍ଟେ ଠିକ ନାମ ବେରିଯେ ଯାବେ ଦେଖିସ୍ ।’ ମାୟେର ଗଲାଯ ସାନ୍ତ୍ରନାର ସୂର ।

‘ନା ମା, ସେକେଣ୍ଡ ଲିସ୍ଟେ ହବେଇ କି କରେ ବଲଛ ? ଦେଖଛ ନା, କୋନ ଭାଲ କଲେଜେଇ ଚାଙ୍ଗ ପାଇଁ ନା ।’

‘ପାବି ଆର କି କରେ ? ଯା ସବ କୋଟାର ଧାକ୍କା’ କାଥ ଥେକେ ବ୍ୟାଗ ନାମିଯେ ଟେବିଲେ ରାଖେ ସୁଜାତା । ପାଥାର ତଳାଯ ବସେ ଏକଟୁ ଆରାମ ହ୍ୟ । ଓର ମା ଶୋଭାମର୍ଯ୍ୟାଓ ଏଗିଯେ ଏସେ ବସେନ ଡାଇନିଂ ଟେବିଲେର ପାଶେ ଚେଯାର ଟେନେ । ‘କୋଟା ବ୍ୟାପାରଟା କି ରେ ? ମନୁର ହାଯାର ସେକେଣ୍ଡରୀର ରେଜାଲ୍ଟ ବେରୋନୋର ପର ଥେକେଇ ତୋଦେର ମୁଖେ ଶୁନାଇ କୋଟା-କୋଟା । କି ଏମନ ବ୍ୟାପାର ଯେ ବୋଚାରୀ ଏତ ଭାଲ ନସ୍ବର ପେଯେ ପାଶ କରେଓ କୋଥାଓ ଭର୍ତ୍ତି ହତେ ପାରଛେ ନା ?’

ସୁମନାଓ ବସେ ପଡ଼େ ମା-ଦିଦାର ପାଶେ । ମୁଖେର ଘାମ ମୁହଁତେ ମୁହଁତେ ଜୀବାବ ଦେଇ, ‘ଦାଁଡ଼ାଓ ମା, ଆମ ବୋବାଇଁ ଦିଦାକେ । କୋଟା ମାନେ ହଲ ସିଟ୍ ରିଜାର୍ଡ କରେ ଦେଓଯା । ସେମନ ଧର, ସେନ୍ଟ ଜୋସେଫ କଲେଜ ଏତ ନାମକରା, ସେଖାନେ କ୍ରିଷ୍ଟିଆନଦେର ଜନ୍ୟ ଚଙ୍ଗିଶ ପାର୍ସେନ୍ଟ ସିଟ୍ ରାଖା । ଆବାର ଏସ ସି ଏସ ଟି-ଦେର ଜନ୍ୟ କୋଟା ଆଛେ । ତାହାଡ଼ା ଯାରା disabled ବା ପ୍ରତିବନ୍ଧୀ, ତାଦେର ଜନ୍ୟ ଓ ସିଟ୍ ରାଖା ଥାକେ । ଏଦେର ସକଳେ ମିଳେ କୁଡ଼ି ପାର୍ସେନ୍ଟ ସିଟ୍ ରିଜାର୍ଡ କରା । ତାହଲେ ଆମାଦେର ମତ ସ୍ଟୁଡେନ୍ଟଦେର ଜନ୍ୟ ରାଇଲ ମାତ୍ର ଚଙ୍ଗିଶ ପାର୍ସେନ୍ଟ ସିଟ୍ । ମାନେ କୋନ କ୍ରିଷ୍ଟିଆନ ଛେଳେ ବା ମେଯେ ଯଦି ଆମାର ଥେକେ ଅନେକ କମ ନସ୍ବରଓ ପେଯେ ଥାକେ, ତା-ଓ ତାଦେର ଏଇ କଲେଜେ ପଡ଼ାର ସୁଯୋଗ ଆମାର ଥେକେ ଅନେକ ବେଶି ।’

‘କିନ୍ତୁ ଏଟା ତୋ ଅନ୍ୟାଯ ।’ ଚେଂଚିଯେ ଓଠେନ ଶୋଭାମର୍ଯ୍ୟା । ‘ତୁଇ ନସ୍ବର ବେଶି ପେଯେଓ କଲେଜେ ଭର୍ତ୍ତି ହତେ ପାରବି ନା ?’

‘ଅନ୍ୟାଯ ତୋ ବଟେଇ’ ସୁଜାତା ବଲେ । ‘ଜାନୋ ମା, ମନୁର ମତ କତ ଭାଲ ରେଜାଲ୍ଟ କରା ଛେଲେମେଯେ ଭାଲ କଲେଜେ ଚାଙ୍ଗ

ପାଓୟାର ଆଶାଯ ହନ୍ୟେ ହ୍ୟେ ସୁରେ ବେଡ଼ାଛେ । ଏଦିକେ ସବ ସାଧାରଣ ସ୍ଟୁଡେନ୍ଟ, ତାରା ନାକି ଦଲିତ, ଏସ ସି ଏସ ଟି, ତାରା ସବ କଲେଜେ ସିଟ୍ ପେଯେ ଯାଚେ ।’

‘ଏସ ସି ଏସ ଟି-ଟା ଠିକ କି ବଲ ତୋ ? କାଗଜେଓ ପ୍ରାୟଇ ପଡ଼ି ଏହି କଥାଟା ଆର ଓଇ ସେ ଦଲିତ ନା କି ଯେନ ବଲଲି ?’

ସୁଜାତା ଧୈର୍ୟ ଧରେ ମା-କେ ବୋବାଯ — ‘ଏସ ସି ହଲ ସିଡ଼ିଟୁନ୍ଡ କାସ୍ଟ ଆର ଏସ ଟି ହଲ ସିଡ଼ିଟୁନ୍ଡ ଟ୍ରେଇବ ମାନେ ଆଦିବାସୀ । ଏରାଇ ନିଜେଦେର ଦଲିତ ବଲେ । ତୋମରା ଯାଦେର ନୀଚୁଜାତ ବଲତେ ଆର କି ।’

‘ଓମା, ତାଇ ନାକି ? ଏଦେର ଲେଖାପଡ଼ାର ଜନ୍ୟ ମନୁର ମତ ମେଯେରା ଭାଲ କଲେଜେ ପଡ଼ତେ ପାରଛେ ନା ? ଆମାଦେର ସରକାର କି କରତେ ପାରଛେ ନା କିଛୁ ?’

‘ଆରେ, ସରକାରଇ ତୋ ରିଜାର୍ଡେଶନ କରରେ ଦିଦା,’ ଟେବିଲ ଛେଡେ ଉଠିତେ ଉଠିତେ ଜୀବାବ ଦେଇ ସୁମନା । ନିଜେର ସରେ ଗିଯେ ଜାମା-କାପଡ଼ ପାଲ୍ଟେ ଥାଟେ ବସେ ଭାବନାଯ ବିଭୋର ହ୍ୟେ ଯାଯ ।

ସତି, ହାଯାର ସେକେନ୍ଦରୀତେ ବିରାନବରଇ ପାର୍ସେନ୍ଟ ନସ୍ବର ପେଯେ କି ଆନନ୍ଦଇ ନା ହ୍ୟେଛିଲ । ଆର ଏଥନ ? ଦିଲ୍ଲିର ପ୍ରାୟ ସବ ଭାଲ କଲେଜେ ତୁଁ ମାରା ହ୍ୟେ ଗେଛେ, ଏକ ଗାଗ୍ରୀ କଲେଜେର ଲିସ୍ଟ କାଲ ବେରୋବେ । ଏଥନେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବ ଭାଲ କଲେଜେରଇ ‘କାଟ୍-ଅଫ’ ବା ଭର୍ତ୍ତିର ଜନ୍ୟ ସବଚୟେ କମ ନସ୍ବର ଓର ପାଓୟା ନସ୍ବରେର ଥେକେ ବେଶି । ଅତିଏବ, ସବ ଜାଯଗା ଥେକେଇ ଓ ନିରାଶ ହ୍ୟେ ଫିରରେ । ଆର ଏରଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଜାନ୍ତେ ମନେର କୋଣେ ଜମେ ଉଠେଛେ ଦଲିତଦେର ବିରକ୍ତେ ଏକଟା ଚାପା ରାଗ । ସେଥାନେଇ ଯାଓ, ଏସ ସି ଏସ ଟି କୋଟାର ଚାପେ ପଡ଼ିଶୁଣେଯ ଭାଲ ଛେଲେମେଯେରା ସବାଇ କୋଣଠାସା । କି ଅନ୍ୟାଯ !

ପରଦିନ ସୁମନା କାର ମୁଖ ଦେଖେ ଉଠେଛିଲ କେ ଜାନେ ! ଗାଗ୍ରୀ କଲେଜେ ମା-ମେଯେ ପୌଛେ ଦେଖେ ଫାର୍ସ୍ଟ ଲିସ୍ଟେଇ ସୁମନାର ନାମ । ବାର-ବାର ପଡ଼େଓ ବିଶ୍ୱାସ ହ୍ୟେଛିଲ ନା । ସତି ତାହଲେ କୋନ ଏକଟା ଭାଲ କଲେଜେ ଓ ଭର୍ତ୍ତି ହବେ ! ମା-କେ ଜଡ଼ିଯେ ଧରେ ସୁମନା, ମୁଖେ ହାସି ଉପଚେ ପଡ଼ିଛେ । ମାଯେର ଚୋଖେ ଜଳ ।

‘ଚଲ’ ସୁଜାତା ବଲେ, ‘କଲେଜେର ଅଫିସେ ଭର୍ତ୍ତିର ନିୟମ-ଟିଯମ ଜେନେ ଯାଇ, ଟାକା ପଯସା କେମନ ଲାଗବେ, ସବ ଡିଟେଲ୍ସ । ତାରପର ସେଲିବ୍ରେଟ କରା ଯାବେ ।’ ଏତ ଭାଲ ଥିବା ସନ୍ଦେହ ଏକଟାଇ ବ୍ୟାପାରେ ମନଟା ଏକଟୁ ଥିବା କରଛି ସୁମନାର । ଓର ବେସ୍ଟ ଫ୍ରେଣ୍ଡ ଶ୍ରେୟାର ନାମ ଲିସ୍ଟେ ନେଇ । ନିଶ୍ଚଯାଇ କୋଟାର ଦରଳ ଜାଯଗା ପାଇଁ ନି !

ସେଦିନ ନାତନୀ ଆର ମେଯେର ମୁଖ ଦେଖେଇ ଶୋଭାମର୍ଯ୍ୟା

ବୁଝତେ ପେରେଛିଲେନ, ଆଜ ଶୁଭ ସଂଖାଦ । ଏକ ହାତେ ନାତନୀକେ ଆର ଅନ୍ୟ ହାତେ ମେଯେକେ କାହେ ଟେନେ ସୁମନାକେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରେନ ଶୋଭାମୟୀ । ତାରପର ଜିଜ୍ଞେସ କରେନ, ‘ବାବାକେ ଜାନିଯେଛିସ ତୋ ?’

‘ହଁ, ଦିଦା । ଅଫିସେ ଫୋନ କରେ ଜାନିଯେଛି । ବାବା ଖୁବ ଖୁଶି ହେୟେଛେ ।’ ସୁଜାତା ଖୁଶି ଉପଚେ ପଡ଼ା ଗଲାଯ ମାକେ ଖବର ଦେଇ, ‘ଓ ବଲଛେ ଆଜ ରାତେ ସବାଇ ବାହିରେ ଥେତେ ଯାଓଯା ଯାକ । ଏକଟା ସେଲିବ୍ରେଶନ ହବେ । ମା, ତୁମିଓ କିନ୍ତୁ ଆଜକେ ଆସବେ । ଆଜ ଆର ଶରୀର ଭାଲ ନେଇ କି ଥେତେ ଇଚ୍ଛେ କରଛେ ନା, ଏସବ ଅଜୁହାତ ଚଲବେ ନା ।’

‘ନା ରେ ନା । ଆଜକେ ତୋ ଯାବଇ । ନାତନୀର ଏତ ବଡ଼ ଏକଟା ସୁଖବର ।

ହୈ ହୈ କରେ ମାସ ଥାନେକ କେଟେ ଯାଯ । କଲେଜେ ଭର୍ତ୍ତି, ତାରପର ନତୁନ କ୍ଲାସ, ନତୁନ ବନ୍ଧୁର ଉତ୍ତେଜନା କାଟିଯେ ଥିତୁ ହତେ ବେଶ ସମୟ ଲେଗେ ଯାଯ ସୁମନାର । ଏଥିନ ବନ୍ଧୁରା ମିଳେ ଦଲ ବେଂଧେ ସିନେମା ଦେଖିତେ ଯାଓଯା, କ୍ୟାନ୍ତିନେ ବସେ ଘନ୍ଟାର ପର ସନ୍ତୋ ଆଜ୍ଞା, ଏ ସବାଇ ରଣ୍ଟ ହେୟେ ଗେଛେ । ଏହି ସୂତ୍ରେ ମାର କାହ ଥେକେ ବକା-ବକାଓ ଶୁରୁ ହେୟେଛେ ।

କିନ୍ତୁ ଏକଟା ବିଷୟେ ସୁମନା ମାଯେର କାହ ଥେକେ ଖୁବ ସହ୍ୟୋଗିତା ପାଇଁ — ତା ହଲ ଇକନ୍ମିକ୍ସ୍ ପଡ଼ା । ମା ସୁଜାତାରାଓ ବିଷୟ ଏକ ସମୟ ଛିଲ ଅଥନ୍ତିତ, ତାଇ ସୁମନାର ସାଥେ ପ୍ରାୟଇ ଏ ବିଷୟେ ଟୁକଟାକ ଆଲୋଚନା ଚଲେ ।

ଏକଦିନ ଖୁବ ଉତ୍ତେଜିତ ହେୟେ ବାଢ଼ି ଫିରିଲ ସୁମନା । ‘ଜାନୋ ମା, ଆଜକେ ଖୁବ ତର୍କ ହେୟେଛେ ଇକୋ କ୍ଲାସେ । ପାଇଁ ଝଗଡ଼ାଇ ବଲତେ ପାର ।’

‘ତାଇ ନାକି ରେ ? କି ନିଯେ ?’

‘ରିଜାର୍ଡେଶନ ନିଯେ । ଅନେକେ ବଲଛେ ଏସ ସି ଏସ ଟି-ଦେର ଜନ୍ୟ ସିଟ ରିଜାର୍ଡ କରା ନାକି ଖୁବ ଭାଲ ଜିନିସ — ଓରା ନାକି ଅନେକ ଅନେକ ବଚର ଧରେ ଡୁଁ ଜାତଦେର ହାତେ ମାର ଥାଚେ । ଆମି ତୋ ବଲେଛି, ରିଜାର୍ଡେଶନ ଏକଦମ ତୁଲେ ଦେଓଯା ଉଚିତ ।’

‘ଭାଲ କରେଛିସ ।’ ସାଯ ଦେଇ ସୁଜାତା । ‘ମେରିଟ ବଲେ ଏକଟା ଜିନିସ ନେଇ ?’

‘କିନ୍ତୁ ଜାନ ତୋ, ଅନ୍ୟରାଓ ଯେଟା ବଲଛେ, ଏକେବାରେ ଫେଲେ ଦେବାର ମତ ନଯ । ଧର, ଯେରକମ ଆମାଦେର ଦେଶେ ଦଲିତ ଆର ଆଦିବାସୀଦେର ସଂଖ୍ୟା ନାକି ମୋଟ ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ଚାର ଭାଗେର ଏକ ଭାଗ । ମାନେ ପାଞ୍ଚିଶ ପାର୍ସେନ୍ଟ ।’

‘ସତ୍ୟ ?’ ଅବାକ ହୟ ସୁଜାତା । ‘ତା ମୁସଲମାନରାଓ ତୋ ବୋଧହୟ ପ୍ରାୟ ସେରକମଟି ସଂଖ୍ୟାୟ ?’

‘ହଁ । ଆର ଯଦି ଓ.ବି.ସି ମାନେ Other Backward Caste-ଦେର ଧରି ଆର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମର ଲୋକେଦେର, ତବେ ଆମାଦେର ମତ ହିନ୍ଦୁ ଆପାର କାସ୍ଟ ଲୋକେରାଇ ଆସଲେ ସଂଖ୍ୟାଲୟ । ଓରାଇ ସଂଖ୍ୟାୟ ବେଶି ।’

‘ତାଇ ନାକି ? ଆମରା ତୋ ବାଙ୍ଗଲି ମହଲେ ଠିକ ଜାତ, ଛୋଯାଛୁଁୟ ନିଯେ ବିଚାର କରି ନା କାଜେଇ ବୋଧହୟ ଚୋଥେ ପଡ଼େ ନି ।’

ମେଯେର କଥାଗୁଲୋ ସୁଜାତାକେ ଭାବାଯ । ପରଦିନ ସଂସାରେ କାଜକର୍ମ ମେରେ ଦୁପୂରବେଳା ବିଛନାଯ ଶୁଯେ ଶୁଯେ ରିସାର୍ଟେଶନେର ବ୍ୟାପାରଟା ନିଯେ ଭାବହିଲ ସୁଜାତା । କି ଜାନି, ଛୋଟବେଳା ଥେକେ ତୋ ଜାତ-ପାତ ନିଯେ ଅତ ଭାବେ ନି । ତବେ ହଁ, କଲକାତାଯ ମାନୁସ ହେୟାର ସମୟେ ସ୍କୁଲେ ସହପାଠୀରା ଚେହାରାୟ, ପୋଶାକେ-ଆଶାକେ, ପାରିବାରିକ ଦିକ ଥେକେ ସବ ଏକଇ ରକମ ଛିଲ । କିନ୍ତୁ ନା, କଥାଟା ବୋଧହୟ ଠିକ ନଯ । ମନେ ପଡ଼େ ଗେଲ ଫତିମାର କଥା । କ୍ଲାସେ ଦୁ' ତିଲଜନ ମୁସଲମାନ ମେଯେ ଛିଲ, ତାଦେର ମଧ୍ୟେ ଫତିମା ଛିଲ ପଡ଼ାଶୁନ୍ନୋଯ ଭାଲ । କେ.ଜି କ୍ଲାସ ଥେକେ କ୍ଲାସ ଫୋର ଅବଧି ସୁଜାତା ଆର ଫତିମା ଏକମାଥେ ଫାର୍ମ ହତ ତାଦେର କ୍ଲାସେ ଆର ତାଦେର ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଓ ଛିଲ ଗାଢ଼ ।

ଶୁଲ୍ ପାସ କରେ ବେରୋନୋର ପର ବନ୍ଧୁଦେର କାହ ଥେକେ ଖବର ନିଯେ ଜେନେଛିଲ ଫତିମାର ନାକି ଶୀଗଗିରଇ ବିଯେ ହେୟେ ଯାବେ ।

ମୁସଲମାନ ସମାଜେ ହୟତ ତଥନ ମେଯେଦେର ବେଶ ଦୂର ଲେଖାପଡ଼ା କରାବାର ଚଲ ଛିଲ ନା — ବା ଫତିମାର ବାଢ଼ିତେଇ ହୟତ ଅଭିଭାବକେରା ପଡ଼ାଶୁନ୍ନୋଯ ଉତ୍ସାହ ଦେନ ନି ।

ଆରଓ କି ଅନ୍ୟରକମେର ଲୋକ ଛିଲ ନା ? ବାଢ଼ିତେ କାଜେର ଲୋକ, ଯାରା ମାଟିତେ-ପିଂଡିତେ ବସତ, ଯାଦେର ସୋଫାଯ-ଟେବିଲ-ଚେଯାରେ ବସାଯ ଅଲିଥିତ ବାଧା ଛିଲ, ଯାଦେର ଖାବାର ବାସନ ଆଲାଦା, ଯାଦେର ମେଯେଦେର ଅଳ୍ପ ବୟାସ ବିଯେ ହୟେ ଯେତ । ଏହାଡା ଆଶେପାଶେ ଧୋପା, ନାପିତ, ଜମାଦାର, ରିକଶାଓଯାଲା, ସବଜିଓଯାଲା, ସବାଇ କି ସୁଜାତାଦେର ମତ ସମାନ ଲେଖାପଡ଼ାର ସୁଯୋଗ ପେତ ? ନା ବୋଧହୟ । କି ଆଶର୍ଯ୍ୟ, ଏହି ମାନୁସଙ୍ଗୁଲୋ ତାଦେର ସମାଜେ ସଂଖ୍ୟାୟ ତୋ ନେହାତ କମ ଛିଲ ନା, କିନ୍ତୁ

ତାଦେର ଜୀବନ ସେଣ ବରାବରଇ ଆଡ଼ାଲେ ଥେକେ ଗେଛେ ।

ଦଲିତଦେର ଅଭିଭିତ୍ତାଓ ମନେ ପଡ଼େ ଗେଲ । ବିଯେ ହୟେ ଦିଲ୍ଲିତେ ଆସାର ପର ତାଦେର ନତୁନ ସଂସାରେ କାଜ କରତେ ଏସେଛିଲ କବିତା । କି ମିଷ୍ଟି ଚେହରା, କି ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ! ସେ ଏସେ ବଲେ, ‘ଆନ୍ତି, ଆମି କିନ୍ତୁ ବଲେ ରାଖି, ଆମି ବାଲ୍ମିକୀ କାସ୍ଟ-ଏର । ଆମାର ହାତେ ସବଜି କାଟାନୋୟ ତୋମାର ଆପନ୍ତି ନେଇ ତୋ’ ?

ସୁଜାତା ଖୋଲା ମନେଇ ବଲତେ ପେରେଛିଲ — ‘ନା, ଆମରା ଏସବ ମାନି ନା । ତୁମି ତୋମାର ମତ କାଜ କର । କାଜ ଭାଲ ହଲେଇ ହଲ ।’ ପରେ ସୁଜାତା ଜାନତେ ପେରେଛିଲ, ବାଲ୍ମିକୀରା ଦଲିତ, ସାଫଟ୍-ଏର କାଜଇ ତାରା ସାଧାରଣତ କରେ ଆର ଉଁଚୁ ଜାତେରା ତାଦେର ଅଛୁତ ମନେ କରେ ବଲେ ତାଦେର ହାତେ ଖାୟ ନା । ତାଦେର ସମାଜେ ମେଶେ ନା ।

ସାତ ପାଁଚ ଭାବତେ ଭାବତେ ବୋଧହୟ ସୁମିଯେ ପଡ଼େଛିଲ । ସୁମ ଭାଙ୍ଗି ଶୋଭାମୟୀର ଡାକେ — ‘ଓଠ୍ଟ, ଓଠ୍ଟ, ସଞ୍ଚେବେଳାଯ ସୁମାଯ ନା । ନେ, ଚା ଖେଯେ ନେ ।’

ଚାଯେର କାପ ହାତେ ପେଯେ ମୁଦ୍-ଟା ଭାଲ ହୟ ସୁଜାତାର ।

ଘୁମ ଜଡ଼ାନୋ ଗଲାଯ ଜିଙ୍ଗେସ କରେ, ‘ମନୁ କଥନ ଫିରିଲ ?’

‘ଓଇ ତୋ, ଚାରଟେ ନାଗାଦ । ହାତ-ମୁଖ ଧୁଯେ ଜଳଖାବାର ଖେଯେ ଏଥିନ ବୋଧହୟ ବିଶ୍ରାମ ନିଚ୍ଛେ ।’

ଚା ଖେଯେ ସୁଜାତା ଉକି ଦେଯ ମେଯେର ଘରେ । ପଡ଼ାର ଟେବିଲେ ବହୁ-ଖାତା ଖୋଲା, କିନ୍ତୁ ମେଯେ ଯେଣ ବସେ ବସେ କି ଭାବଛେ ।

ମାକେ ଦେଖେ ହୈ ହୈ କରେ ବଲେ ଓଠ୍ଟେ, ‘ଜାନୋ ମା, ଏକଟା ଦାରଣ ଖବର ଆଛେ ।’

‘କି ଖବର ?’

‘ଆମାଦେର କଲେଜେ ଆବାର ଆର ଏକଟା ଲିସ୍ଟ ବେରିଯେଛେ, ତାତେ ଶ୍ରେୟାର ନାମ ଆଛେ ।’

‘ସତି ?’ ସୁଜାତାଓ ଖୁବ ଖୁଶି ହୟ । ‘କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାପାର କି ବଲ ତୋ, ଏତଦିନ ବାଦେ ଆବାର ନତୁନ ଲିସ୍ଟ ?’

‘ଆସଲେ ଏସ.ସି. ଏସ.ଟି-ଦେର କୋଟାତେ ଯେ ସୀଟ ଛିଲ, ମେଣିଲୋ ଅନେକଟା ଖାଲି ପଡ଼େ ଆଛେ । ଓଦେର ମଧ୍ୟେ ଅତ ଲେଖା-ପଡ଼ା ଜାନା ସ୍ଟୁଡେଟ୍-ଇ ପାଚେହ ନା ।’

ଶ୍ରେୟାର ଜନ୍ୟ ମନ୍ଟା ଖୁଶି ହୟ ସୁଜାତାର, କିନ୍ତୁ ଆବାର ଦଲିତ ଛେଲେ-ମେଯେଦେର କଥା ଭେବେ ମନ୍ଟା ଏକଟୁ ଦମେଓ ଯାଯ ।

ତବୁଓ ମେଯେର ମନ ରାଖାର ଜନ୍ୟ ବଲେ, ‘ଆରା କୋଟା-

ସିସ୍ଟେମ କରନ୍ତି ଆମାଦେର ସରକାର । ରିସାର୍ଟେଶନ କରେ ଶେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ହଚେ । ପଡ଼ାଶୁନୋ ବିଲିଯାନ୍ଟ ଛେଲେ-ମେଯେଗୁଲୋକେ ସବ ନାକେ ଦଢ଼ି ଦିଯେ ଘୋରାଚେ !’

ସୁମନା ଯେଣ ମାୟେର ମନେର ଭିତରେ ବ୍ୟଥାଟା ଆଁଚ କରତେ ପାରେ ।

‘ନା ମା, ଦଲିତରା ଏତ ପିଛିଯେ, ଓଦେର ସାହାୟ କରତେ ପାରଲେ ତୋ ଭାଲଇ ହତ । କିନ୍ତୁ ଆମିଓ ଏହି ନିଯେ ଅନେକ ଭେବେଛି — ହୟତ ରିଜାର୍ଟେଶନ ଓଦେର ଆପାତତ ଦରକାର । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୟାଖୋ ମା, ଏହି ସିଟଗୁଲୋ ଖାଲି ଥାକା ଥେକେଇ ବୋବା ଯାଚେ ଯେ ଆସଲ ସାହାୟ ଆସତେ ହବେ ନିଚେର ଥେକେ — ଓଦେର ଛେଟବେଳାତେ ପଡ଼ାଶୁନୋ, ହାତେର କାଜ ବା ଅନ୍ୟ କିଛୁ ଶିଖିଯେ ସବାର ସାଥେ ପ୍ରତିଯୋଗିତାଯ ନାମାତେ ହବେ ।’

‘କିନ୍ତୁ ମନୁ, ଓଦେର ପକ୍ଷେ ପଡ଼ାଶୁନୋ କରା କି ଏତିହ ସହଜ ? ଯାଦେର ଜମି ନେଇ, କୋନ ପୁଁଜି ନେଇ, ଦିନ-ଆନି-ଦିନ-ଖାଇ ଅବସ୍ଥା, ତାଦେର ବାଚାରା ପଡ଼ାଶୁନୋ ଚାଲିଯେ ଯାବେ କି କରେ ?’

‘ଠିକ ବଲେଇ ମା । ଆମି-ଓ ଠିକ ଏହି କଥାଟାଇ ଏତଦିନ ଥରେ ଭାବାଚି । ଆସଲ ସମସ୍ୟା ଯା ନା ପଡ଼ିଲେ ତୋ କିଛୁରାଇ ସମାଧାନ ହବେ ନା । ଓଦେର ଗରୀବୀ ଦୂର ନା କରତେ ପାରଲେ, ଓଦେର ରୋଜଗାରେର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନା କରତେ ପାରଲେ, ଶୁଦ୍ଧ ପଡ଼ାଯ କି ଚାକରିତେ ରିସାର୍ଟେଶନ କରଲେ ଆସଲ ସମସ୍ୟା ଯେ ଜାଯଗାଯ ଛିଲ ସେଥାନେଇ ଥେକେ ଯାବେ । ଆମାଦେର ନ୍ୟାଶନାଲ ପ୍ଲାନେଇ ଏଥିନ ଇନକ୍ଲୁସିଭ ପ୍ରୋଥ-ଏର କଥା ବଲା ହଚେ । ସବାଇ ମିଳେ ଏକ ସାଥେ ଏଗୋତେ ନା ପାରଲେ ଦେଶ କଥନେଇ ଏଗୋତେ ପାରବେ ନା ।’

ସୁଜାତାର ଭିତର ଥେକେ ଏକଟା ଗଭୀର ନିଃଶ୍ଵାସ ଉଠେ ଆସେ ।

‘ଏତ ଯୁଗ ଧରେ ଏତଗୁଲୋ ଲୋକ ସବାର ପାଯେର ନୀଚେ ପଡ଼େ ଥାକଲେ ସେଇ ଦେଶେର କି ଭାଲ ହତେ ପାରେ ? ଏହି ଜାତପାତ, ଧର୍ମ ସବ ସମୟ ଆମାଦେର ମଧ୍ୟେ ଦେଓଯାଲ ତୁଲେ ଦେଯ ।’

‘ମା, ଆମି ଠିକ କରେଛି, ଏହି ଟପିକ ନିଯେଇ ଆମି ରିସାର୍ଟେଶନ କରବ । ପି.ଏଇ.ଚ.ଡି କରବ । ଆମାଦେର ଦେଶ ପାଲ୍ଟାଚେ । ଦେଖୋ, ଧୀରେ ଧୀରେ ସମାଜ ଠିକ ପାଲ୍ଟାବେ ।’

ମେଯେର ମୁଖେ ଦିକେ ତାକିଯେ ସୁଜାତା ଭାବେ, ପାଲ୍ଟାବେ, ଅନେକ କିଛୁଇ ପାଲ୍ଟାବେ । ଓରା ଜେଗେ ଉଠେଛେ । ବନ୍ଦ ଦରଜାଯ ଲେଖ ପଡ଼ୁଛେ । ଓରା ଆସଛେ । ଓରା ଆସଛେ । — □